

n työntänyt tuoreet tiilet nostelijoille ulkokuivaamoon. Siinä hauis kasvoi, kun nostelijat pinosivat kahdeksankiloisia tiilejä koko pitkän päivän.

Sunnuntaina 30. marraskuuta 1997

Kulttuuri

Suhdanteille herkkä *Jokelan tiilitehdas* upporikkaita

*Tehtaan ja
kartanon
menneisyys
koottiin kirjaksi*

K-U Riitta Suomalainen

Jokelan tiilitehtaan historiasta syntyisi upea elokuva. Tehtaan menneisyydestä löytyy toinen toistaan rikkaampia omistajia, konkursseja, kauriita ja lahjakkaita naisia sekä ainakin yksi itsemurha ja kiero huijari, joka ensimmäisen maailmansodan melkeissä teloitettiin yhdessä kuuluisan Mata Harin kanssa.

– Tehtaasta ja sen historiaan kiinteästi liittyvästä Jokelan kartanosta on olemassa hajanaista kirjallista sekä suullista tietoa jonkin verran, mutta ei varsinaista historiikkaa, sanoo Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksen assistentti **Sanna Kaisa Spoof**, joka on nyt korjannut tämän puutteen. Kirja tiilitehtaan kiehtovasta historiasta julkaistaan ensi viikolla.

Jokela oli asumaton seutua ennen kuin Helsingin ja Hämeenlinnan välistä rautatietä alettiin rakentaa. Rata valmistui vuonna 1862 ja tiilitehdas vuonna 1874.

– Rautatie oli Jokelan ja tiilitehtaan kannalta olennainen, sillä rataa pitkin lähti tiiltä Helsingin kuumimmassa vaiheessa olleisiin rakennustöihin, Sanna-Kaisa Spoof selittää.

Tiilitehtaan perusti kaksi rautatieinsinööriä.

– Miehet ostivat maat Krapin tilalta, rakennuttivat tehtaan ja vuokrasivat

Vosikka on työntänyt tuoret tiilet nostelijoille ulkokuivaamoon. Siinä hauis k

keille, joka kuului tunnettuun Kuorikosken kirkonrakentajasukuun.

Karl Kuorikoski epäonnistui tehtävässään surkeasti. Hän ei pystynyt tuottamaan tiiltä läheskään sellaisia määriä, joista oli sopinut valtion kanssa. Sanna Kaisa Spoof on pohtinut syitä epäonnistumiseen ja arvelee löytäneensä selityksen.

– Jokelassa ei yksinkertaisesti ollut riittävän suurta uunia tiilen polttamiseen niin, että Karl Kuorikoski olisi saanut tuotannon vauhtiin. Uunien rakentaminen oli erikoismiesten työtä, ja puurakentamisen Suomessa heitä ei ollut – tai jos olikin, he olivat kaupunkieja rakentamassa. Yleensä tämän alan muurarit tulivat maahan ulkomailta, Saksasta ja Venäjältä.

Lentomiehet tulivat kesäksi töihin

Karl Kuorikosken jälkeen tiilitehtaan omistajaksi tuli Paul Chmelewski, joka puolalaisesta aatelisnimestään huolimatta oli syntynyt Ahvenanmaalla. Tiilitehtaan tulevaisuuden kannalta Chmelewskin merkittävin teko oli perustaa tehtaan kylkeen maatila.

– Maatilan perustaminen oli välttämätöntä, jotta asumattomalle Jokelan alueelle ylipäätään syntyi teollisuusyhteisö, Sanna Kaisa Spoof tähdentää. Tila antoi ympärivuotisen toimeentulon työntekijöilleen ja tuotti elintarvikkeita, kun tiilitehdas puolestaan toimi pitkälti kausiluontoisesti.

– Savi kaivettiin sulan maan aikaan ja ulos katoksen alle pinotut tiilet piti kuivata ennen pakkasia. Tiilten polttaminen oli ainoa työvaihe, jota voitiin jatkaa myös talvella.

Osa kausityöläisistä oli maatilan ja tiilitehtaan vakituisten työntekijöiden vaimoja sekä lapsia, osa taas niin sanottuja lentojätkeä – miehiä, jotka tulivat pitkienkin matkojen takaa vain kesäksi töihin. Osa lentojätkeistä majoitettiin työväen asuinkasarmien ulla-koille ja osa asui hyyryläisinä vakituisten väen työsuhteasunnoissa.

– Nykyisen mittapuun mukaan ihmiset asuivat todella ahtaasti, mutta silloin oli aivan tavallista, että yhdessä huoneessa asui koko perhe ja välillä joku perheeseen kuulumatonkin.

Vähitellen tiilitehtaan ympärille muutti yhä enemmän väkeä ja Jokelan taajama alkoi muotoutua.

– Ympärivuotisten asukkaiden määrä kasvoi. Tiilitehdas työllisti läpi vuoden muutamia miehiä ja maatila useampia. Ympärivuotisten joukko kasvoi, kun Jokelaan muutti ihmisiä, jotka hankkivat leipänsä talvisin käsityöläisammateissa ja kesäisin tiilitehtaalla.

Vävy jäi kiinni vakoojana

Vuosisadan vaihteessa Paul Chmelewskin taru upporikkaana tehtaanomistajana päättyi ja hänen lukuisat yrityksensä menivät konkurssiin.

– Rakennusala joutui silloinkin lamaan ja suhdanneherkkä tiilitehdasala upposi ensimmäisten joukossa, Sanna

Blennerin perhe tiilitehtaan päärakennuksen portailla 1920-luvun alkupuolella. Mukana on myös rouvan isä, kapellimestari Robert Cajanus sekä kaksoset Elvi ja Kaj Kajanus.

Kaisa Spoof kertoo. Suomessa oli silloin yli 200 tiilitehdasta, joista Jokelan tehdas oli suurin. Sanna Kaisa Spoof uskoo, että Jokelan tehdas saattoi olla jopa koko Pohjolan suurin.

Tiilitehtaan seuraava isäntä oli Fredrik Wilhelm Grönqvist – uskomattoman rikas mies hänkin.

– Grönqvistin rakennuttamia taloja löytyy vieläkin Helsingistä. Hän rakennutti Pohjois-Espanadille hotelli Kämpin ja kivitalon, jota kutsutaan edelleen rakennuttajansa mukaan.

Sekä Chmelewskin että Grönqvistin henkilöhistoria on kiehtova ja ytimeltään samanlainen: molemmat nousivat oman liikemiesälynsä avulla köyhyydestä satumaiseen rikkauteen.

Fredrik Grönqvist osti tiilitehtaan melko vanhalla iällä. Hän jätti sen varsin pian tyttärensä miehelle, joka sittemmin paljastui täydelliseksi huijariksi.

– Vävy ei kyennyt hoitamaan tehdasta, teki konkurssin, hylkäsi perheensä ja pakeni vuonna 1908 Yhdysvaltoihin. Suomeen hän ei koskaan palannut, mutta Eurooppaan kyllä. Ensimmäisen maailmansodan vuosina hän asui Ranskassa, missä hän toimi saksalaisten vakoojana. Lehtitietojen mukaan hän jäi kiinni ja hänet teloitettiin yhdessä Mata Harin kanssa.

Vanha Grönqvist osti tehtaan takaisin itselleen.

– Kun hän vuonna 1912 kuoli, tehdas siirtyi hänen leskelleen, joka myi

sen edelleen toiselle perheen pojista, Artur Grönqvistille, mutta häntä ei tehtaalla juurikaan näkynyt. Ehkä Artur kuitenkin suunnitteli asettumista Jokelaan, koska hän rakennutti vanhan maatilan päärakennuksen viereen uuden huvilan. Ikinä hän ei silti sinne muuttanut.

Lilly koulutti työläis-työistä harpinisteja

Tehtaan neljännen omistajan kohtalo oli yhtä surkea kuin aikaisempienkin.

– Artur Grönqvist meni naimisiin venäjänksalalaisen naisen kanssa, mutta avioliitto epäonnistui. Vuonna 1917 hän myi tehtaansa, matkusti Ranskaan ja muutti omaisuutensa rahaksi – Saksan markoiksi. Saksan markan romahtamisen myötä Artur Grönqvistkin menetti rahansa ja köyhtyi.

Tiilitehtaan viidensiksi omistajiksi tulivat Johannes ja Lilly Blenner.

– Päinvastoin kuin Grönqvistit, Blennerit asuivat Jokelassa hyvin tiiviisti. Heistä pidettiin kovasti ja heitä ylistettiin työnantajina. Nykyisillä jokelalaisilla on Blennereistä edelleen valtavasti muistitietoa.

Lilly Blenner oli ammattiharpisti, ja hän koulutti myös kolme työläisperheen tytärtä samaan ammattiin.

– Tai oikeastaan hänellä oli neljä oppilasta, mutta yksi heistä jätti uransa

Kun tirehtööri Johannes Blenner pisti tiilitehtaan väkeä kuriin kävelykepillään, ei sitä kukaan ihmetellyt. Ruumiillinen kuritus oli hyväksyttyä.

Museovirasto

Jokelan tiilitehdas teki Paul Chmelewskistä rikkaan miehen. Vuosiansadan vaihteen lama suisti Chmelewskin jälleen köyhyyteen.

uskonnollisista syistä, Anna Kaisa Spoofo sanoo. Kun jokelalaiset kertoivat tiilitehtaastaan, joitakin asioita saatetaan unohtaa, mutta ei koskaan Lilly Blenneriä oppilaineen.

Lilly Blennerillä oli hyvät suhteet klassisen musiikin parhaisiin piireihin ja hänen aikanaan Jokelassa oli erittäin korkeatasoinen musiikkielämä – niin pieni paikkakunta kuin se olikin. Johannes Blennerin ura tiilitehtaili-

Tallmies Kustaa Vilkmän perheineen Lokkistenmäen kotinsa edustalla juhannuksena 1934. Talo sijaitsi tiilitehtaan ja Palojoen välisellä työväen asuinalueella, Paul Chmelewskin perustaman kansakoulun vieressä. Alue on autiona.

jan päättyi 1930-luvun lamaan. Tehdas meni konkurssiin ja se samoin kuin maatila päättyivät pankin hallintaan.

– Blennerit olivat viimeisiä omistajia, jotka myös asuivat Jokelassa. Sekä tehdas että maatila myytiin Arthur Nikanderille. Syntyi Oy Jokelan Kartano Ab ja Oy Jokelan Tiilitehdas Ab. Itse kartanorakennuksen osti tulitikutehdas.

Blennereille jäi vain pesula

Arthur Nikander jatkoi tehtaan entisten omistajien upporikkaiden miesten sarjaa.

– Nikanderilla oli Kirkkonummen Porkkalassa kartano, joka sittemmin joutui luovutettujen alueiden mukana Neuvostoliitolle. Arthur Nikander ei ikinä muuttanut asumaan Jokelaan, mutta kartanon työväki sen sijaan tuli sota-aikana tiilitehtaan osittain vapaisiin asumuksiin evakkoon.

Johannes ja Lilly Blenner jäivät myös Jokelaan. He elättivät itsensä pesulalla, joka oli perustettu jo Johannes Blennerin tehtailija-aikoina, mutta joka erillisenä yhtiönä ei mennyt konkurssin mukana. Johannes Blenner ei ikinä toipunut tehtaan menetyksestä, vaan tietävästi teki itsemurhan vuonna 1936.

Arthur Nikander kuoli vuonna 1952 ja tiilitehdas kartanoineen päätyi perikunnalle. Perikunta sulki tehtaan vuonna 1959, mutta omisti sen vuoteen 1985 saakka, jolloin se myi sen Tuusulan kunnalle. Samassa kaupassa kunta sai 124 hehtaaria maata. Se oli vähän siihen nähden, kuinka paljon maata tehtaaseen oli joskus kuulunut.

Kansatieteilijä tekee suuren osan työstä jaloillaan

Sanna Kaisa Spoofofin kymmenen vuoden urakka on ensi viikolla kirjoissa ja kansissa.

kaan mitään.

– Museovirasto oli etsinyt tiiliteollisuuden kannalta tyyppillisimmän paikkakunnan ja päätynyt Jokelaan, Sanna Kaisa Spoofo kertoo.

Alunperin Sanna Kaisa Spoofofin piti vain pistää tutkimus aluelleen neljän kuukauden pituisen pestinsä aikana. Koska kukaan ei jatkanut tutkimusta, hän loppujen lopuksi jatkoi sitä itse – tosin aivan eri lähtökohdista kuin alunperin ja eri työnantajan palveluksessa.

– Lähdin liikkeelle rakennuksista, sitten sijoitin ihmiset rakennusten sisälle ja lopuksi otin mukaan maatilan eli Jokelan kartanon.

Asiat Sanna Kaisa Spoofo kaivoi esille arkistoja penkomalla ja ihmisiä haastatteleamalla.

– Tehtaan työntekijöiden löytäminen oli hankalaa, koska tehdas oli suljettu jo niinkin kauan sitten kuin vuonna 1959 ja suurin osa työläis-

Kun Sanna Kaisa Spoofo kymmenen vuotta sitten sai tehtäväkseen tutkia Suomen tiiliteollisuutta museoviraston työväen-kulttuuriprojektissa, hän ei tiennyt sen paremmin itse alasta kuin Jokelasta-

tä oli ollut kausityöntekijöitä. Toisaalta, kun ensimmäinen työntekijä tai työntekijän lapsi löytyi, toistamiseen etsiminen helpottui.

Tietyt lähteet ovat tutkijalle itseltään selviä kuten erilaiset matrikkelit, sukututkimukset, vanhat sanomalehdet ja jäljellä olevat arkistot. Toiset taas löytyvät onnenkaupalla.

– Tehtaan viimeisen isännöitsijä Åke Tallbergin kesämökiltä Sipooon löytyi pahlavilaatikoittain tehtaan vanhoja asiakirjoja. Yhtä hyvin ne olisivat voineet päätyä vaikka kaikkialle, Sanna Kaisa Spoofo huomauttaa. Näistä laatikoista löytyi mapillinen kauppakirjoja, jotka pääjastivat muun muassa Fredrik Wilhelm Grönqvistin Yhdysvaltoihin paenneen huijariväyn.

Tutkimuksen Sanna Kaisa Spoofo teki vähittäin. Ensin valmistui taidemaalarihistorian sivuainetutkimus teollisuusarkkitehtuurista, sitten lisensiaattityö Jokelan tiilitehtaasta ja maatalosta. Väitöskirjassa mukana on myös yhteisönäkökulma ja vapaa-ajan vietto.

Aloitellessaan tiilitehdastutkimusta Sanna Kaisa Spoofo asui vielä Helsingissä, mutta aivan loppuvaiheella hän muutti perheineen keuhkokuumeen tutkimuskohdetta Jokelaan. Tavallaan muutto sulki myös kymmenen vuoden ympyrän. Kun Sanna Kaisa Spoofo aloitti museoviraston palveluksessa, elettiin syyskuun 1. päivää vuonna 1987. Tasan kymmenen vuotta myöhemmin – syyskuuta 1997 – Spoofoit muuttivat Jokelaan.

rakennusala upotti tiilitehtaan omistajia

Mauno Mannelin

– Perikunta ei suunnitellut tehtaan sulkemista kokonaan silloin vuonna -59. Arveltiin, että edessä olisi muutamien vuosien lama, jonka jälkeen tehdas taas avattaisiin. Samoihin aikoihin rakennusallalla siirryttiin kuitenkin elementtirakentamiseen, mikä romahdutti tiilten tarpeen eikä tehdasta enää avattu, Sanna Kaisa Spoof selostaa.

Tiilitehtaan olemassaolo näkyy silti edelleen vahvasti Jokelassa. Artur Grönqvistin rakennuttama uusi huvila ja maatilan vanha päärakennus ovat tätä nykyä vankilan muurien sisäpuolella. Vanhoissa savi-kuopissa uidaan. Niitä on myös ruvettu kunnostamaan maisemallisesti kauniimmiksi. Itse tiilitehtaasta on enää rippeet jäljellä lukuun ottamatta jyhkeää tiilenpolttouunia, joka vain odottaa uutta käyttötarkoitusta.

Kuvat Sanna Kaisa Spoofin kirjasta Savikkojen valtiat – Jokelan tiilitehtaan sosiaalinen ja fyysinen miljöö, Suomen muinaismuistoyhdistys 1997. Kirja julkaistaan ensi viikolla. Joulukuun 13. päivänä Sanna Kaisa Spoof väittelee aiheesta.

Juhannuspäivänä vuorokauden 1934

Tallimies Kustaa Vilkmän perheineen Lokkistenmäen kotinsa edustalla juhannuksena 1934. Talo sijaitsi tiilitehtaan ja Palojoen välisellä työväen asuinalueella, Paul Chmelewskin perustaman kansakoulun vieressä. Alue on nyt autiona.

jan päättyi 1930-luvun lamaan. Tehdas meni konkurssiin ja se samoin kuin maatila päätyivät pankin hallintaan.

– Blennerit olivat viimeisiä omistajia, jotka myös asuivat Jokelassa. Sekä tehdas että maatila myytiin Arthur Nikanderille. Syntyi Oy Jokelan Kartano Ab ja Oy Jokelan Tiilitehdas Ab. Itse kartanorakennuksen osti tulitikkutehdas.

Blennerille jäi vain pesula

Arthur Nikander jatkoi tehtaan entisten omistajien upporikkaiden miesten sarjaa.

– Nikanderilla oli Kirkkonummen Porkkalassa kartano, joka sittemmin joutui luovutettujen alueiden mukana Neuvostoliitolle. Arthur Nikander ei ikinä muuttanut asumaan Jokelaan, mutta kartanon työväki sen sijaan tuli sota-aikana tiilitehtaan osittain vapaisiin asumuksiin evakkoon.

Johannes ja Lilly Blenner jäivät myös Jokelaan. He elättivät itsensä pesulalla, joka oli perustettu jo Johannes Blennerin tehtailija-aikoina, mutta joka erillisenä yhtiönä ei mennyt konkurssiin mukana. Johannes Blenner ei ikinä toipunut tehtaan menetyksestä, vaan tietävästi teki itsemurhan vuonna 1936.

Arthur Nikander kuoli vuonna 1952 ja tiilitehdas kartanoineen päättyi perikunnalle. Perikunta sulki tehtaan vuonna 1959, mutta omisti sen vuoteen 1985 saakka, jolloin se myi sen Tuusulan kunnalle. Samassa kaupassa kunta sai 124 hehtaaria maata. Se oli vähän siihen nähden, kuinka paljon maata tehtaaseen oli joskus kuulunut.

Kansatieteilijä tekee suuren osan työstä jaloillaan

Sanna Kaisa Spoofin kymmenen vuoden urakka on ensi viikolla kirjoissa ja kansissa.

kaan mitään.

– Museovirasto oli etsinyt tiiliteollisuuden kannalta tyypillisimmän paikkakunnan ja päätenyt Jokelaan, Sanna Kaisa Spoof kertoo.

Alunperin Sanna Kaisa Spoofin piti vain pistää tutkimus aluilleen neljän kuukauden pituisen pestinsä aikana. Koska kukaan ei jatkanut tutkimusta, hän loppujen lopuksi jatkoi sitä itse – tosin aivan eri lähtökohdista kuin alunperin ja eri työnantajan palveluksessa.

– Lähdin liikkeelle rakennuksista, sitten sijoitin ihmiset rakennusten sisälle ja lopuksi otin mukaan maatilan eli Jokelan kartanon.

Asiat Sanna Kaisa Spoof kaivoi esille arkistoja penkomalla ja ihmisiä haastatteleamalla.

– Tehtaan työntekijöiden löytäminen oli hankalaa, koska tehdas oli suljettu jo niinkin kauan sitten kuin vuonna 1959 ja suurin osa työläis-

Kun Sanna Kaisa Spoof kymmenen vuotta sitten sai tehtäväkseen tutkia Suomen tiiliteollisuutta museoviraston työväen kulttuuriprojektissa, hän ei tiennyt sen paremmin itse alasta kuin Jokelasta-

tä oli ollut kausityöntekijöitä. Toisaalta, kun ensimmäinen työntekijä tai työntekijän lapsi löytyi, toisten etsiminen helpottui.

Tietyt lähteet ovat tutkijalle itsensä selviä kuten erilaiset matrikelit, sukututkimukset, vanhat sanomalehdet ja jäljellä olevat arkistot. Toiset taas löytyivät onnenkaupalla.

– Tehtaan viimeisen isännöitsijän Åke Tallbergin kesämökiltä Sipoosta löytyi pahvilaatikoittain tehtaan vanhoja asiakirjoja. Yhtä hyvin ne olisivat voineet päätyä vaikka kaatopaikalle, Sanna Kaisa Spoof huomauttaa. Näistä laatikoista löytyi mapillinen kauppakirjoja, jotka paljastivat muun muassa Fredrik Wilhelm Grönqvistin Yhdysvaltoihin paenneen huijarivävyä.

Tutkimuksen Sanna Kaisa Spoof teki vähittäin. Ensin valmistui taidehistorian sivuainetutkielma teollisuusarkkitehtuurista, sitten lisensiaattityö Jokelan tiilitehtaasta ja maatilasta. Väitöskirjassa mukana on myös yhteisönäkökulma ja vapaa-ajan vietto.

Aloitellessaan tiilitehdastutkimusta Sanna Kaisa Spoof asui vielä Helsingissä, mutta aivan loppusuoralla hän muutti perheineen keskele tutkimuskohdettaan Jokelaan. Tavallaan muutto sulki myös kymmenen vuoden ympyrän. Kun Sanna Kaisa Spoof aloitti museoviraston palveluksessa, elettiin syyskuun 1. päivää vuonna 1987. Tasan kymmenen vuotta myöhemmin – 1. syyskuuta 1997 – Spoofit muuttivat Jokelaan.